

Németh T. Enikő & Ahmad Adha

Valóban könnyebb utolérni a hazug embert, mint a sánta kutyát?

A hazugság fogalmának értelmezése magyar nyelvhasználók körében: egy kérdőíves vizsgálat eredményei¹

Abstract

This paper aims to explore (1) what order of elements of a prototypical lie proposed by Coleman and Kay (1981) has been shown by Hungarians' conception of lying from the point of view of importance, (2) whether the intention to deceive is the most important element of lying in Hungarian language use as the previous literature suggested, and (3) how confident Hungarian language users are in their judgements and whether there are any factors determining Hungarians' judgements of lie. To fulfil our goal we repeated Coleman and Kay's experiment with 120 Hungarian native speakers. On the basis of our results it can be established that the order of the prototypical elements of lying in Hungarian language use is the following: **belief that the proposition is false > intention to deceive > objective falsity** and, consequently, belief has been proved as the most important element. The informants were rather confident in their judgements. There were problems only in situations where withholding information, half-truth and evasive responses occurred. Relevance/irrelevance considerations played a role in judgements of such situations.

Keywords: lie, belief, intention to deceive, objective falsity, relevance/irrelevance

1 Bevezetés

A Magyar Értelmező Kéziszótár (ÉKsz.² 2003: 508) a *hazugság* címszó alatt két jelentést ad meg: 1. hazug állítás, közlés, 2. valaminek hazug volta. Tovább fejtve a szó jelentését, a szótárban a *hazug* címszó alatt ezt találjuk: 1. aki rendszeresen hazudik, illetve 2. valótlan-ságot tartalmazó. A *hazudik* ige jelentésmegadásánál a következő szerepel: tudatosan valótlant mond. A *hazugság* főnévnek a szótár által megadott mindkét jelentése, a *hazug* melléknévnek a második jelentése, illetve a *hazudik* igének a jelentése összekapcsolódik egymással és azt mutatja, hogy e szavak jelentésében benne foglaltatik a valótlan-ság és a tudatosság. A *valótlan* címszó alatt a szótár a következőt hozza: ami nem felel meg a valóságnak (ÉKsz.² 2003: 1425). De mi a valóság? Az Értelmező Kéziszótár szerint a *valóság* főnév jelentései: 1. az, ami létezik, s ami a létező világban végbemegy. 2. vminek lényege, megnyilvánulása, 3. igaz állítás, igazság (ÉKsz.² 2003: 1425). Tisztázzuk még azt is, hogy hogyan határozza meg a Magyar Értelmező

¹ A tanulmány elkészültét az MTA-DE-SZTE Elméleti Nyelvészeti Kutatócsoport, Eötvös Loránd Kutatási Hálózat (ELKH) támogatta.

Kéziszótár a *tudatosan* határozószó jelentését! A *tudatosan* határozószó nem szerepel önálló címszóként a szótárban, de a *tudatos* melléknév igen, és pedig a következő jelentésekkel: 1. akinek tudata van, 2. megfontolt, szándékos, 3. öntudatos (ÉKsz.² 2003: 1374). A három jelentés közül a második kapcsolható a *hazudik* jelentéséhez. A hivatkozott szócikkek alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy valaki akkor hazudik, ha tudatosan valótlant mond, azaz szándékosan nem igaz állítást tesz, következésképpen a hazugság szándékosan közölt nem igaz állítás. A szócikkek vonatkozó jelentésmegadásaiból két elemet lehet tehát kiemelni: **1. a szándékosságot és 2. a nem igaz állítást.**

Tekintsük meg, hogy a terjedelmesebb, de korábban szerkesztett 7 kötetes értelmező szótár, *A Magyar Nyelv Értelmező Szótára* (ÉrtSz. 1959–60) hogyan definiálja a *hazugság* és a *hazudik* címszavakat! A *hazugság* főnévnél a szótár a következő jelentéseket közli (ÉrtSz. III. 1959–60: 193–194): 1. szándékosan valótlan, hazug, hamis állítás, közlés, 2. valaminek hazug volta. A *hazudik* igének négy jelentését különíti el a szótár (ÉrtSz. III. 1959–60: 193), az első két jelentés a tárgy nélkül előforduló *hazudik*-ra vonatkozik, a második két jelentés a tárggyal előfordulóra: 1. tn. Szándékosan, tudatosan valótlant mond. 2. tn. A valóságtól szándékosan eltérve állít, ki nyilatkoztat valamit. 3. ts (átv, irod) ~ik valamit: megtévesztő szándékkal valamilyen állásfoglalás, cselekvés, érzelem, hangulat látszatát kelti, ill. igyekszik kelteni; színlel, tettet. 4. ts (átv, költ) <Csak látszatként jelentkező dolgot> valóságnak, tárgyilag létezőnek mutat.² Látható, hogy az ÉrtSz. (1959–60) jelentésmegadásaiban a *hazugság* főnév első jelentése és a *hazudik* ige első két jelentése szorosan összefügg egymással és a belőlük kiemelhető **szándékosság** és **hamis állítás** jelentésmozzanatok megegyeznek az ÉKsz.² (2003) fentebb tárgyalt címszavaiból kikövetkeztethető jelentésmozzanatokkal. Ugyanakkor vegyük észre, hogy az ÉrtSz. (1959–1960) a *hazudik* ige harmadik jelentésének megadásában szerepeltet egy olyan kifejezést, amely eddig nem fordult elő: a **megtévesztő szándékot**. A megtévesztés azonban a *hazudik* többi jelentésében is jelen van, hiszen aki tudatosan, szándékosan valótlant, a valóságtól eltérőt állít, az megtéveszti a beszélgetőtársát.³ Összegezve a két értelmező szótár jelentésmegadásaiból származó információt, a hazugságra vonatkozóan két jelentésmozzanat rajzolódik ki egyértelműen: **1. szándékosság, 2. hamis állítás.**

Coleman és Kay (1981) a prototípuszemantika keretében kísérletes módon vizsgálta azt, hogy az angol anyanyelvi beszélők, hogyan értelmezik a *lie* 'hazudik' szót, még pontosabban a szerzők arra voltak kíváncsiak, hogy az angol anyanyelvi beszélők milyen prototipikus hazugságfogalommal rendelkeznek. Coleman és Kay (1981) a prototipikus hazugság három konstitutív elemét feltételezték: (a) P hamis, (b) B hiszi, hogy P hamis, és (c) P kiejtésével B meg szándékozik téveszteni A-t.⁴ röviden: (a) az objektív hamisságot (falsehood), (b) a hamisságban való hitet (belief), valamint (c) a megtévesztési szándékot (intention). Az objektív hamisság azt jelenti, hogy az állításban kifejezett tényállítás a valóságban nem áll fenn, a hit arra vonatkozik, hogy a beszélő hiszi, hogy az állítása hamis és végül a szándék elem arra utal, hogy a beszélő szándékosan nem mond igazat, azaz meg akarja téveszteni a partnerét. Ahogy fentebb láttuk, a magyar értelmező szótárakban a *hazudik* és *hazugság* címszavak alatt, a Coleman és

² Az ÉrtSz. (1959–1960) hivatkozott szócikkeiben megjelenő rövidítések feloldása a következő a megjelenés sorrendjében: tn = tárgyatlan, ts = tárgyias, átv = átvitt értelemben, irod = irodalmi nyelvben, szépirodalmi stílusban, költ = költői (használatban). < > = fogalomkörü, ill. használatkörü megszorítást, értelmezés helyett adott körülírást magában foglaló, nyelvtani és jelentéstani megjegyzést összefoglaló zárójel.

³ A magyar nyelv nagyszótárának (<http://nagyszotar.nytud.hu/index.html>) még nem elérhető a *hazugság, hazudik* címszavakat tartalmazó kötete, így arra nem támaszkodhattunk.

⁴ B beszélő P propozíciót állítja A címzettnek és ezenközben érvényes a három elem.

Kay (1981) által a prototipikus hazugságra feltételezett három elem közül kettő, a hamis állítás és a szándékosság jelent meg explicit módon, a harmadik elem, azaz, hogy a beszélő hiszi, hogy az állítása hamis, nem.

Coleman és Kay (1981) kísérleti eredményei alapján a prototipikus hazugság legerősebb elemének az angol anyanyelvi beszélők számára a *hit* elem bizonyult, amelyet a szándék és végül az objektív hamisság követett. Coleman és Kay kísérletét több nyelv anyanyelvi beszélőivel megismételték (l. pl. arab (Cole 1996), equadori spanyol (Hardin 2010), indonéz (Adha 2020)), az egyes kultúrákra részben hasonló, részben eltérő eredményt kapva. Míg az arab és az equadori spanyol beszélők az angolhoz hasonlóan ítélték meg a hazugságot, azaz a *hit*>*szándék*>*hamisság* erősségi sorrendet vallották, addig Adha (2020) azt találta, hogy az indonéz anyanyelvi beszélők számára nem a Coleman és Kay (1981) által feltételezett prototipikus hazugságfogalom az érvényes. Az indonéz kultúrában a hazugság legfontosabb eleme a ténybeli hamisság, amelyet a szándék elem követ, a *hit* komponens pedig nincs is feltétlenül jelen a hazugság fogalmában.

Magyar anyanyelvi beszélőkre vonatkozóan Vajtai (2013) végezte el Coleman és Kay (1981) kísérletét 57 fő részvételével. Vajtai bár nem zárta ki határozottan, hogy a magyar nyelvhasználók számára a *hazugság* fogalma megegyezik az angol, illetve az equadori spanyol nyelvhasználókéval, azaz a Coleman és Kay (1981) által javasolt három prototipikus elem mindegyikét tartalmazza, még hozzá legerősebbként a hitet, mégis arra a következtetésre jutott, hogy a magyar anyanyelvi beszélők számára annak megítélésében, hogy egy adott szituációban egy állítás hazugságnak ítéltetik-e vagy sem, a legfőbb elem a megtévesztésre irányuló szándék.

Jelen tanulmányunk célja Coleman és Kay (1981) kísérletének megismétlése nagyobb létszámú résztvevővel annak kiderítésére, egyrészt, hogy a magyar nyelvhasználók körében hogyan értelmeződik a hazugság fogalma, másrészt, a hazugság értelmezésében szerepet játszó elemek közül melyik a legerősebb, azaz a Vajtai (2013) által talált megtévesztési szándék vagy az általa határozottan el nem vetett hamisságban való hit, és harmadrészt, szeretnénk választ kapni a címben sugallt, közmondás ihlette kérdéseinkre: valóban könnyű-e azonosítani a hazugságot. A nemzetközi nyelvfilozófiai és pragmatikai szakirodalomban az utóbbi két évtizedben ismét felerősödött a hazugság definiálásának és nyelvhasználói értelmezésének a kutatása (ennek összefoglalására l. pl. Meibauer 2018), munkánkkal ehhez a kutatáshoz szeretnénk hozzájárulni a magyar beszélők empirikus adataira támaszkodva.

Tanulmányunkat a következőképpen építjük fel. A 2. részben röviden körüljárjuk a hazugság fogalmát a szakirodalom hátterében, majd a 3. részben megfogalmazzuk a kutatási kérdéseinket és ismertetjük a kérdőíves vizsgálatunkat, kitérve annak módszertani jellegzetességeire. A 4. részben elemezzük az adatokat és értékeljük, megvitatjuk a vizsgálat eredményeit. Végül az 5. részben összegezzük a konklúziókat.

2 Mi a hazugság?

A fejezetcímben feltett kérdésre különböző diszciplínákban, különböző megközelítési módokban és keretekben különböző válaszok születtek. Jelen dolgozatunkban eltekintünk a filozófia, a pszichológia, az etika, a teológia és a nyelvészet területén fellelhető hazugságmeghatározások

széleskörű ismertetésétől,⁵ ehelyett a nyelvészeti (pragmatikai), nyelvfilozófiai definíciós próbálkozásoknak csak néhány olyan típusára irányítjuk a figyelmünket, amelyek a Bevezetésben említett prototipikus hazugságelemeket (hamisság, hit, szándék) tartalmazzák. Adha (2020) a pragmatikában szokásos módon a klasszikus grice-i (1975) interakcióelméletből indul ki a hazugság tárgyalásakor. Adha szerint a kommunikációban az igazmondást előíró minőségmaxima első almaximájának (Ne mondj olyat, amit hamisnak vélsz!)⁶ megsértése (violate) kézenfekvő hazugságdefiníciónak kínálkozik, ugyanis a beszélő azon hitére utal, hogy az általa kifejezett proposíció hamis (vö. még Fallis 2012; Dynell 2018). Később a Coleman és Kay (1981) által feltételezett prototipikus hazugságelemek egyike lesz ez a hit. Bár Adha (2020) nem említi, fontos azt is kiemelni, hogy azzal, hogy a beszélő ki is fejezi az általa hamisnak vélt proposíciót kommunikációs partnerének, a prototipikus hazugság egy másik elemét, a szándékos megtévesztést is megvalósítja. Nem véletlen tehát, hogy számos megközelítés a hazugság jellemzésénél a grice-i minőségmaxima első almaximájának a megsértéséből indul ki, továbbá a szándékosságot különösen hangsúlyozza a hamisnak vélt proposíció állítása mellett (vö. pl. DePaulo et al. 1996; Ekman 2009; Meibauer 2011; Dynel 2018). Vegyük észre ugyanakkor, hogy a grice-i almaximában nem szerepel a Coleman és Kay (1981) által feltételezett harmadik prototipikus hazugságelem, nevezetesen az, hogy P hamis.⁷ De vajon a grice-i minőségmaxima egészében valóban nincsen benne az objektív hamisság elkerülése? Ha a minőségmaximának csak az első, idézett almaximáját vesszük figyelembe, akkor a kérdésre a válasz: nincsen benne. Ha viszont a kiinduló pontunk nem az első almaxima, hanem a minőség supermaximája (Próbáld hozzájárulásodat olyanná tenni, hogy igaz legyen!),⁸ akkor a válasz az, hogy de, benne van, sőt az igazmondás a legfontosabb kívánalom. Ebből viszont az következik, ha a beszélőnek igazat kell mondania, akkor kerülnie kell az objektív hamisság közlését. Ha tehát a beszélő közlése objektív hamisság, akkor nem mond igazat, vagyis sérti a grice-i minőség supermaximáját. Az objektív hamisság elemének a hazugság kategóriájában szükséges megléte mellett foglal állást Turri és Turri (2015) is kísérleti adataik alapján, azzal érvelve, hogy amikor a beszélő azt hiszi, hogy hazudik, azaz hamis információt közvetít és kiderül, hogy a közölt állítása igaz, a végrehajtott beszédaktus nem számít hazug állításnak. Ebben az esetben a befogadók számára a beszélő hitét P hamisságában felülírja az objektív tényező, vagyis az, hogy P igaz.

Térjünk vissza a minőség első almaximájában a beszélő hite mellett azonosítható másik elemre, a szándékosságra! A megtévesztési szándéknak a hazugságdefinícióba történő belefoglalását tekintve két csoportra oszthatók a megközelítések (Adha 2020: 13). Az első csoportba tartoznak azok a nézetek, amelyek szerint a beszélő megtévesztési szándéka a hazugság integráns eleme (vö. pl. Mahon 2008; Lackey 2013). Mahon amellet érvel, hogy amikor a beszélő hazudik, akkor egy olyan állítást tesz:

- (i) amelyet hamisnak vél, továbbá
- (ii) amely mögött az a szándéka húzódik meg, hogy a partnere az állítást igaznak vélje, vagy
- (iii) az a szándéka húzódik meg, hogy a partnere azt higgye, hogy a beszélő azt hiszi, hogy az állítás igaz, valamint
- (iv) amely mögött mindkét szándék egyszerre is jelen lehet.

⁵ A hazugságmegközelítések ismertetésére l. pl. Falyuna 2016; Meibauer 2018; Adha 2020.

⁶ Az eredeti grice-i (1975: 27) megfogalmazás a következő: “Do not say what you believe to be false”.

⁷ Az 1. részben láthattuk, hogy a magyar nyelv értelmező szótáraiban sem említődik az objektív hamisság kritériuma.

⁸ Az eredeti grice-i (1975: 27) megfogalmazás a következő: “Try to make your contribution one that is true”.

Lackey (2013) általánosabban és egyszerűbben jellemzi a hazugság fogalmát: a beszélő egy olyan állítást hajt végre, amelyet hamisnak vél és amelyet megtévesztőnek szán a partner számára.

A másik csoportba azok, a főként filozófiai, megközelítések sorolhatók, amelyek szerint a beszélő megtévesztési szándéka a hazugság meghatározásának nem szükséges eleme (vö. Sorensen 2007; Carson 2010; Fallis 2012). Szükséges elemként azt nevezik meg, hogy a beszélő nem hiszi azt, amit állít, vagy másképpen fogalmazva, a beszélő hiszi, hogy az általa kifejezett proposíció hamis. Bár a két nézetcsoporthoz különbözik abban a tekintetben, hogy milyen szerepet tulajdonít a megtévesztési szándéknak a hazugság definiálása során, abban megegyeznek, hogy a beszélőnek az általa kifejezett proposíció hamisságára vonatkozó hitét a hazugságmeghatározásnak tartalmaznia kell.

A fentiekből az látszik, hogy a szakirodalomban az elméleti megfontolások alapján nem létezik egy általános érvényű hazugságdefiníció. Coleman és Kay (1981) kérdőíves vizsgálata empirikus síkra terelte a hazugság fogalmának és értelmezésének vizsgálatát. A kísérlet különböző nyelvek használói körében megismételt és az adott kultúrára adaptált változatai (pl. Hardin 2010; Adha 2020), továbbá más típusú kísérleti eredmények (pl. Turri & Turri 2015) azt mutatják, hogy a hazugság felfogása és értelmezése kultúránként eltérő lehet. Ahogy a Bevezetésben utaltunk rá, Vajtai (2013) magyar anyanyelvi beszélőkkel végezte el Coleman és Kay (1981) vizsgálatát és arra a végső következtetésre jutott, hogy annak megítélésében, hogy a magyar nyelvhasználatban egy adott szituációban egy állítás hazugságnak ítéltetik-e vagy sem, a legfőbb elem a megtévesztésre irányuló szándék azonosítása. Falyuna (2016: 29) a szívességkérés elutasításában megjelenő arcvédő hazugság vizsgálata során felállította a saját hazugság-munkadefinícióját, amelyet a szakirodalomban fellelhető hazugságmeghatározások kritikus tárgyalása után fogalmazott meg. Bár elméleti megfontolásokra alapozva, Falyuna – Vajtaihoz hasonlóan – szintén a megtévesztési⁹ szándékot helyezi első helyre a hazugság fogalmában, amelyet a hamis állítás, majd a tudatosság követ. Ez a sorrend nem meglepő, hiszen Falyuna (2016) a hazugságot a megtévesztés egyik altípusaként kezeli. De vajon a magyar anyanyelvi beszélők is úgy gondolják, hogy a hazugság legfőbb eleme a megtévesztési szándék?

3 A kérdőíves vizsgálat

3.1 Kutatási kérdések

Az előző rész végén feltett kérdés már a Bevezetésben jelzett céljainkkal összhangban megfogalmazott kutatási kérdéseink között is helyet kapott:

- (i) A magyar nyelvhasználók hazugságfelfogása a Coleman és Kay (1981) által feltételezett hazugságelemek mely sorrendjét mutatja a fontosság szempontjából?
- (ii) A magyar nyelvhasználatban a hazugság legfontosabb eleme valóban a megtévesztési szándék, ahogy azt Vajtai (2013) és Falyuna (2016) feltételezte?
- (iii) Mennyire biztosak a magyar nyelvhasználók a hazugság megítélésében és van-e olyan tényező, amely befolyásolja az ítéleteiket?

⁹ Falyuna (2016) a *megtévesztő szándék* terminus használja. Tanulmányunkban mi a *megtévesztési szándék* kifejezést alkalmazzuk, elkerülendő a *megtévesztő szándék* kifejezés kétértelműségét. Itt jegyezzük meg, hogy Falyuna Vajtától függetlenül tartja a megtévesztési szándékot a hazugság első elemének, Vajtai (2013) munkájára nem hivatkozik.

3.2 A kérdőív és a módszertan

A kérdőíves vizsgálatunk Coleman és Kay (1981) módszertanát követi. A szerzők nyolc történetet hoztak létre, amelyekben kombinálták a prototipikus hazugság három elemét: (a) az objektív hamisságot (falsehood), (b) a hamisságban való hitet (belief), valamint (c) a megtévesztési szándékot (intention). E három elemnek a nyolc történetben megjelenő kombinációit mutatja az 1. táblázat. A táblázatban a + jel azt jelenti, hogy az adott történetben az illető elem jelen van, a – jel pedig azt, hogy nincsen. Maguk a történetek a Függelékben olvashatóak, a táblázatban az egyes történetek főszereplőinek a nevét és a történet felidézéséhez szükséges kulcsszavakat jelenítjük meg.

Történet	Objektív hamisság	Hamisságban való hit	Megtévesztési szándék
1. Moe–torta	+	+	+
2. John–golf	–	–	–
3. Pigfat–uszoda	+	–	+
4. Katerina–aritmetika teszt	–	+	+
5. Schmallowitz–vacsora	+	+	–
6. Mary–exbarát	–	–	+
7. Braine nővér–vakbél	+	–	–
8. Superfan–gyomorrontás	–	+	–

1. táblázat. A prototipikus hazugság elemeinek kombinációi Coleman és Kay (1981) történeteiben

Kutatásunkban elkészítettük a Coleman és Kay (1981) által megfogalmazott történetek magyar fordításait, ügyelve arra, hogy a történetek nyelvi megformálása kulturálisan is elfogadható legyen a magyar anyanyelvi beszélők számára. Az eredeti történetekben szereplő angol neveket kicseréltük magyar nevekre megtartva a Vajtai (2013) által használt magyar neveket. Ugyanakkor megjegyezzük, hogy a fordításaink helyenként eltérnek a Vajtai által használtaktól, mert úgy ítéltük meg, hogy néhány esetben Vajtai fordításai nem voltak kellően pontosak, sőt akár befolyásolhatták is az adatközlők ítéleteit. Például az első történetnél a *Did you eat the cake?* kérdést Vajtai a **Te etted meg a tortát?** formában fordította, mi viszont a **Megetted a tortát?** módon. Hasonlóképpen a második szituációban is eltértünk Vajtai fordításától (*Mikor Dávid odaér és észreveszi, hogy a labdája bele van nyomva a tőzegbe, azt kérdezi: János, te léptél rá a labdámra?*), mert az eredeti angol szöveg (*When Dick arrives and sees his ball mashed into the turf, he says, 'John, did you step on my ball?'*) nem tartalmazott arra vonatkozóan információt, hogy amikor Dick odaér a labdához, akkor a labda tőzegbe való „belekerülésére” vonatkozóan Dick biztos lenne abban, hogy Dávid volt az ágens, aki belenyomta a labdát a tőzegbe. Mi a szóban forgó mondatot a következőképpen fordítottuk: *Mikor Dávid odaér és észreveszi, hogy a labdája bele van nyomódva a tőzegbe, azt kérdezi: János, rüléptél a labdámra?* A hetedik szituációban is érdemben változtattunk Vajtai fordításán. Coleman és Kay (1981) megfogalmazását (*Although she is anxious to keep her job, she has nevertheless confused the charts in her mind and replies*) Vajtai (2013) a *Bár nagyon igyekszik példás munkát végezni, a nővér véletlenül összekeveri a betegeket és azt feleli* mondattal fordítja, miközben az eredeti angol mondatban az szerepel, hogy a nővér a kórlapokat (tulajdonképpen az azon olvasottakat) keveri össze a fejében. Ennek megfelelően mi a következő fordítást használtuk: *Bár aggódik az állása*

miatt, a nővér ennek ellenére összekeveri a fejében a kórlapokat és azt feleli. Vajtai fordítása sokkal erőteljesebben befolyásolhatja az adatközlőket annak megítélésében, hogy hazudott-e a nővér. Ezen példák említésével szeretnénk volna illusztrálni, hogy miért tartottuk indokoltnak Vajtai fordításainak esetenkénti felülbírálatát. A történeteket igyekeztünk elfogultság- és befolyásolásmentesen fordítani.¹⁰

A kérdőívünk történetei a következők voltak.

1. Máté megette a tortát, amelyet Júlia a vendégeknek szeretett volna felszolgálni. Júlia megkérdezi Mátét: – Megetted a tortát? Máté azt feleli: – Nem. Hazudott Máté? (+ + +)
2. Dávid, János és Ádám épp golfoznak. Ádám rálép Dávid labdájára. Mikor Dávid odaér és észreveszi, hogy a labdája bele van nyomódva a tőzegbe, azt kérdezi: – János, ráléptél a labdámra? János azt feleli: – Nem, Ádám volt. Hazudott János? (– – –)
3. Patrik abban a hitben van, hogy el kell mennie a cukorkabolt előtt ahhoz, hogy eljusson a biliárd szalonhoz, de téved, mert a cukorkabolt elköltözött. Patrik anyja nem helyesli a biliárdot. Ahogy Patrik elhagyja a házat azzal a szándékkal, hogy biliárdozni menjen, Patrik anyja megkérdezi, hogy hova megy. Patrik azt mondja: – A cukorkabolt felé megyek. Hazudott Patrik? (+ – +)
4. Egyik reggel Katalinnak aritmetika vizsgája van, amire nem tanult és így nem akar iskolába menni. Azt mondja az anyjának: – Beteg vagyok. Az anyja megméri a lázát és Katalin meglepetésére kiderül, hogy valóban beteg; aznap később kijön rajta a kanyaró. Hazudott Katalin? (– + +)
5. Sándor a főnökéhez hivatalos vacsorára. A szörnyű vacsora után – amelyet senki sem élvezett – Sándor azt mondja a háziasszonynak: – Köszönöm, remek parti volt. Sándor persze egyáltalán nem gondolja komolyan, hogy remek volt a parti és nem is próbál senkit meggyőzni arról, hogy jól érezte magát, de úgy véli, valami kedveset kell mondania a főnöke feleségének, bár egyáltalán nem várja el tőle, hogy elhiggye. Hazudott Sándor? (+ + –)
6. József és Mária nemrég kezdtek el járni. Vilmos Mária ex-barátja. Egyik este József megkérdezi Máriától: – Láttad Vilmost a héten? Mária azt válaszolja: – Vilmos mononukleózissal gyengélkedik két hete. Vilmos tényleg ebben a betegségben szenved két hete, de valóban az a helyzet, hogy Máriának előző este randevúja volt Vilmostal. Hazudott Mária? (– – +)
7. Két páciens arra vár, hogy betolják őket a műtőbe. A doktor rámutat az egyikre és azt kérdezi: – Géza vakbélműtőre vagy mandulaműtőre vár? Betti nővér épp akkor olvasta a kórlapokat. Bár aggódik az állása miatt, a nővér ennek ellenére összekeveri a fejében

¹⁰ Jelen dolgozatunknak nem célja annak részletes bemutatása, hogy a Vajtai (2013) által használt fordításoktól mennyiben különböznek a mi fordításaink, továbbá annak elemzése, hogy a fordítások különbségei vajon befolyásolták-e a kísérletek eredményeit, de a fordítások összevetési lehetőségének biztosítása érdekében a Függelékben közöljük a Vajtai (2013) által használt szövegeket.

a kórlapokat és azt feleli: – Vakbélműtetre, miközben szegény Gézát valójában mandulaműtetre jegyezték elő. Hazudott Betti nővér? (+ – –)

8. Miklós, a superdrukker jegyet kapott a bajnokságra és nagyon büszke rájuk. Megmutatja őket a főnökének, aki azt mondja: – Nézd, Miklós, ha előfordul, hogy valamelyik nap nem jössz dolgozni, jobb lesz, ha jobb kifogást találsz, mint ez a bajnokság. Miklós azt mondja: – Jobbat fogok. A meccs napján Miklós betelefonál a munkahelyére és azt mondja: – Ma nem tudok bemenni dolgozni, főnök, mert beteg vagyok. A sors iróniája, hogy Miklós a meccsre sem tud elmenni, mert a reggel érzett enyhe hasfájásáról kiderül, hogy ételmérgezés. Hazudott Miklós? (– + –)

Az eredeti Coleman és Kay-féle (1981) kísérlet és annak Vajtai (2013) általi megismétlése magyar anyanyelvi beszélőkkel felvetett néhány módszertani problémát. Az egyik a szándéknak a hazugságfogalomban való jelenlétét érinti. Coleman és Kay (1981) a 8. történetet úgy igyekezett megfogalmazni, hogy az csak a hamisságban való hit komponensét tartalmazza, a kísérleti alanyok mégis úgy ítélték meg, hogy a megtévesztésre irányuló szándék is jelen van benne. Vajtai (2013) a kísérlet magyar anyanyelvi beszélőkkel való megismétlésében nem változtatott ezen a szituáción, ezért mi sem, annak érdekében, hogy eredményeink összevethetőek legyenek az eredeti kísérlet és a Vajtai (2013) által megismételt változat eredményeivel. Vajtai további két módszertani problémát említ. Az egyik az 5. történetet érinti és szintén a szándék meglétével kapcsolatos. Vajtai szerint a főnök és a beosztottja közötti szociális távolság megengedi a szándék jelenlétét Sándor válaszában. Ezen probléma kiküszöbölésére két olyan új történettel egészítettük ki a kérdőívet (9. és 11. történet), amelyben a beszélgetés két idegen személy között zajlik. A másik módszertani probléma, amelyet Vajtai (2013) jelez, a 6. szituációban merült fel. A kérdőív kitöltői megjegyezték, hogy Mária válasza irreleváns. Valószínűleg ezen válaszadók nem ismerték fel az alkalmi társalgási implikátúra mögött meghúzódó szándékot, vagy ha igen, akkor számukra a szándék elem implicit jelentésszinten való megléte nem elegendő. A Mária válaszában irreleváns voltára vonatkozó megjegyzések hatására Vajtai (2013) egy alternatív szituációt javasolt, amelyet 10. történetként mi is bevettünk a kérdőívünkbe. A három kiegészítő történettel nemcsak a metodológiai problémák orvoslása volt a célunk, hanem az is, hogy megvizsgáljuk, hogy a magyar nyelvhasználatban valóban a megtévesztésre irányuló szándék-e a legerősebb a hazugság felfogásában. Az említett három kiegészítő történet a következő:

9. Helga egyedül megy egy ruhaüzletbe ruhát vásárolni. Felpróbál egy ruhát, amely tetszik neki, de abban nem biztos, hogy a színe jól áll neki. Ezért szeretné valaki más véleményét is hallani. Helga megkérdezi Petrát, aki egy másik, történetesen ott lévő vásárló. Petrának nem igazán tetszik a ruha és a színe. Azért, hogy kielégítse Helga komfortérzetét, de nem azzal a céllal, hogy Helga elhiggye neki, azt mondja, hogy: – Jól áll rajtad a ruha. Hazudik Petra? (+ + –)
10. Krisztinának van barátja, de erről a családjá még nem tud. A barátja meglehetősen jó módú és elvitte Krisztinát Velencébe vakációzni. A kirándulás során a pár fényképeket készített. Miután visszatérnek Magyarországra, Krisztina bátyja megtalálja az egyik fotójukat. Krisztina még mindig nem akarja, hogy a család tudomást szerezzen a barátjáról. Ezért, amikor a bátyja megkérdezi, hogy hol készült a fénykép, ezt válaszolja: – Velencében készült. Hazudik Krisztina? (– – +)

11. Olívia egyik délután a Széchenyi téri parkban sétált, amikor egy japán turista ment oda hozzá és megkérdezte tőle, merre van a legközelebbi sushi étterem. Szerencsére, Olívia előző nap felfedezte, hogy nyílt egy új sushi étterem, de a pontos helyszínre nem emlékezett. Anélkül, hogy a turistát félre akarta volna vezetni, azt mondta: – Ott van a Közép fasoron, körülbelül tíz perc sétányira innen. Az étterem valójában a Fő fasoron van. Hazudott Olívia? (+ + –)

A nyolc plusz három történetből álló kérdőívet 120 magyar anyanyelvű beszélőhöz juttattuk el online módon. A kitöltők demográfiai jellemzőit és az érvényes kitöltésekre vonatkozó információkat a 2. táblázatban közöljük.¹¹

Nem	Érvényes	Érvénytelen	Összesen
Férfi	24 (21,92%)	3	27
Nő	85 (77,27%)	5	90
Nem válaszolt	1 (0,91%)	2	3
Összesen:	110	10	120

Kor	Érvényes	Érvénytelen	Összesen
<20 év	48	4	52
21-30 év	35	5	40
31-40 év	9	1	10
41-50 év	12		12
51-60 év	4		4
>60 év	2		2
Összesen:	110	10	120

Iskolai végzettség	Érvényes	Érvénytelen	Összesen
Általános iskola	0		0
Szakiskola	1		1
Középiskola, gimnázium	22	3	25
Egyetemi hallgató	57	4	61
Főiskola/Egyetem	30	3	33
Összesen:			120

Nyelvismeret	Érvényes	Érvénytelen	Összesen
Csak magyar mint anyanyelv	5		5
Magyar mint anyanyelv és még más nyelv(ek)	105	10	115
Összesen:	110	10	120

¹¹ Jelen tanulmányunkban a demográfiai jellemzők esetleges hatását a válaszadásra nem vizsgáltuk.

Németh T. Enikő & Ahmad Adha:
Valóban könnyebb utolérni a hazug embert, mint a sánta kutyát?
Argumentum 17 (2021), 488-510
 Debreceni Egyetemi Kiadó
 DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/25

Jelenlegi lakhely	Érvényes	Érvénytelen	Összesen
Falu/kisváros	22	2	24
Város	40	3	43
Megyeszékhely	28	3	31
Főváros	20	2	22
Összesen:	110	10	120

2. táblázat. A kérdőív kitöltőinek demográfiai jellemzői

A kísérletben minden egyes történet elolvasása után az adatközlőknek két kérdésre kellett válaszolniuk ugyanúgy, ahogy az eredeti Coleman és Kay-féle (1981: 30) kísérletben, annak érdekében, hogy a hazugság megítélésének, illetve a megítélés bizonyosságának a fokát meg lehessen állapítani. Az első kérdés arra irányult, hogy a történetben főszereplő karakter hazudott-e vagy sem, míg a második kérdés arra vonatkozott, hogy az adatközlő mennyire biztos az első kérdésre adott válaszában. Az adatközlőknek arra is biztosítottunk lehetőséget, hogy *Megjegyzés* címszó alatt opcionálisan megmagyarázzák, kommentálják a válaszaikat. A 2. történettel illusztrálva, a következőképpen néztek ki a kérdések:

⋮

Dávid, János és Ádám épp golfoznak. Ádám rálép Dávid labdájára. Mikor Dávid odaér és észreveszi, hogy a labdája bele van nyomódva a tőzegbe, azt kérdezi: - János, ráléptél a labdámra? János azt feleli: - Nem, Ádám volt. Hazudott János? *

hazudott

nem hazudott

nem tudom eldönteni

Az adott válaszomban *

teljesen biztos vagyok

meglehetősen biztos vagyok

nem igazán vagyok biztos

Az adatok elemzéséhez ugyanazt a 7 pontos skálát használtuk, mint amelyet Coleman és Kay (1981: 30) javasoltak. A pontszámokat a két fenti kérdésre adott válaszok kombinálásával állapítottuk meg. Például, ha egy adatközlő teljesen biztos volt abban, hogy a sztori főszereplő karaktere hazudott, akkor 7 pontot rendeltünk hozzá, azaz a 7 pont azt jelenti, hogy a történet

prototipikus hazugságot tartalmaz az adatközlő megítélése szerint. Ha az adatközlő meglehetősen biztos volt abban, hogy a főszereplő karakter hazudott a történetben, akkor 6 pontot kapott. Végül, ha nem igazán volt biztos abban, hogy a karakter hazudott, akkor 5 pontot rendeltünk hozzá. Ha az adatközlő nem tudta eldönteni, hogy a karakter hazudott-e vagy sem, akkor a válasz bizonyosságára vonatkozó feleletét nem vettük figyelembe és 4 pontot adtunk. 3 pontot akkor kapott egy válaszoló, ha nem igazán volt biztos abban, hogy a karakter nem hazudott, 2 pontot pedig akkor, ha meglehetősen biztos volt ebben. Végül 1 pontot azok az adatközlők kaptak egy történetnél, akik teljesen biztosak voltak abban, hogy a főszereplő nem hazudott. Az ilyen megítélésű történet a legkevésbé prototipikus hazugságot tartalmazta. Minden történet számára megállapítottuk az átlagpontoszámot úgy, hogy az érvényesen válaszoló adatközlőkhöz rendelt pontszámokat összeadtuk és elosztottuk az érvényesen válaszoló adatközlők számával.

Az érvényes válaszolás tesztsjei az 1. és a 2. történetre adott válaszok voltak hasonlóan az eredeti Coleman és Kay-féle (1981: 31) kísérlethez. Az első történettel kapcsolatban az elvárt válasz az volt, hogy igen, hazudott Máté, míg a 2. történet esetében az, hogy nem, János nem hazudott. Az 1. és a 2. történet valójában kontroll történetekként funkcionáltak. Ha egy adatközlő ezek közül mindkettőre vagy közülük valamelyikre nem az elvárt módon válaszolt, akkor az adatközlőt kizártuk az elemzésből, válaszait a többi történetnél sem vettük figyelembe. A kitöltők közül 1 fő válaszolt rosszul az 1. történetnél, 8 fő a 2. történetnél és 1 fő mindkettőnél. Így mindösszesen 10 fő válaszait zártuk ki az elemzésből és 110 fő válaszait vettük figyelembe.

4 Az adatok elemzése és a vizsgálat eredményeinek megvitatása

4.1 Az első két kutatási kérdés

Az első két kutatási kérdésünket, amelyek a hazugságelemek sorrendjére, illetve fontosságára vonatkoznak, megválaszolandó, az elemzés első lépéseként minden egyes történetnél kiszámítottuk az összpontoszámot és az átlagpontoszámot. Ezeket a pontszámokat közöljük a 3. táblázatban az első 8 történetre vonatkozóan.

Történet	Összpontoszám	Átlagpontoszám
1. Máté (+ + +)	767	6,97
2. János (– – –)	125	1,14
3. Patrik (+ – +)	259	2,35
4. Katalin (– + +)	625	5,68
5. Sándor (+ + –)	591	5,37
6. Mária (– – +)	420	3,82
7. Betti nővér (+ – –)	272	2,47
8. Miklós (– + –)	380	3,45

3. táblázat. Az első nyolc történet pontszámai a 110 adatközlő válasza alapján

A 3. táblázatban látható átlagpontoszámok arról tanúskodnak, hogy az egyes történetek az adatközlők válasza alapján mennyire tekinthetők prototipikusnak. Ha az átlagpontoszám a 7-hez közelít, akkor az adatközlők úgy ítélték meg, hogy a történet főszereplője prototipikus hazugságot hajtott végre (vö. pl. 1., 4. és 5. történet), míg ha az átlagpontoszám az 1-hez közelít, akkor

Kezdjük az összehasonlítást az objektív hamissággal és a hamisságban való hittel! A 7. történet (+ – –) alacsonyabb értékkel (2,47) rendelkezik, mint a 6. történet (– – +) (3,82), ami azt sugallja, hogy az objektív hamisság gyengébb, mint a hamisságba vetett hit: objektív hamisság > hit. A 3. történet (+ – +) (2,35) és a 4. történet (– + +) (5,68) megerősíti ezt a sorrendet: 4. történet > 3. történet.

Folytassuk a hazugságelemek összevetését az objektív hamisság és a megtévesztési szándék összehasonlításával! A 7. történet (+ – –) (2,47) alacsonyabb értékkel rendelkezik mint a 6. történet (– – +) (3,82), ugyanakkor magasabbal, mint a 10. kiegészítő történet (1,16). Ha megvizsgáljuk a 6. és a 7. történet, illetve a 7. történet és a 10. történet átlagpontszámainak a különbségét, akkor azt találjuk, hogy a 6. és 7. történet különbsége (0,35) nagyobb, mint a 7. és a 10. történet különbsége (0,21), ami azt mutatja, hogy az objektív hamisság eleme gyengébb, mint a megtévesztési szándék eleme. A két prototipikus hazugságelemmel rendelkező történet összehasonlítása megerősíti ezt a konklúziót, mivel az 5., 9. és 11. történet (+ + –) alacsonyabb átlagpontszámokkal (rendre: 5,37; 5,18 és 2,22) rendelkezik, mint a 4. történet (– + +) (5,68). Összességében tehát a vizsgálatunk alapján az látszik, hogy a három hazugságelem közül az objektív hamisság a leggyengébb.

Ahogy fentebb már többször említettük, Vajtai (2013) és Falyuna (2016) szerint a magyar nyelvhasználók számára a hazugság fogalmában a megtévesztési szándéknak van a legfontosabb szerepe (vö. 2. kutatási kérdés) megelőzve a hamisságban való hitet. Vajtai és Falyuna állításának igazolására vagy cáfolására hasonlítsuk össze az ezen elemeket tartalmazó történeteket! A 6. történet (– – +) átlagpontszáma (3, 82) kissé magasabb (0,37 ponttal), mint a 8. történeté (– + –) (3,45). A 10. (– – +) (1,16) és a 8. történet (– + –) (3,45) összevetése pedig azt mutatja, hogy a 10. történet átlagpontszáma jóval alacsonyabb, mint a 8. történeté, a különbségük 2,29 pont. Ez a különbség cáfolja Vajtai és Falyuna állítását. Az összehasonlítás második lépésében hasonló eredményt kapunk. A 3. történet (+ – +) átlagpontszáma (2,35) 0,13 ponttal magasabb, mint a 11. történeté (+ + –) (2,22). Ugyanakkor az 5., illetve a 9. történet (mindkettő: + + –) átlagpontszáma (5,37; 5,18) és a 3. történet (+ – +) átlagpontszáma (2,35) közötti különbség sokkal nagyobb: 3,02, illetve 1,83. Mindezek alapján az a következtetés vonható le, hogy az adatközlőink számára a hamisságban való hit erősebbnek bizonyult, mint a megtévesztési szándék és az előbbi a legerősebb elem a hazugságfogalomban, azaz Vajtai és Falyuna állítását az eredményeink cáfolják.

A Coleman és Kay (1981) által feltételezett három prototipikus hazugságelem sorrendje a magyar nyelvhasználatban tehát a következő: a hamisságban való hit > megtévesztési szándék > objektív hamisság. Ez a sorrend megegyezik az angol beszélők ítéletei alapján Coleman és Kay (1981) által felállított sorrenddel.

4.2 A harmadik kutatási kérdés

A harmadik kutatási kérdésünk arra vonatkozott, hogy mennyire biztosak a magyar nyelvhasználók a hazugság megítélésében és van-e olyan tényező, amely befolyásolja az ítéleteiket? Hasonlítsuk össze a történetek értékeléseit Vajtai (2013) és a mi kísérletünk eredményei alapján és vizsgáljuk meg, hogy az egyes történetek értékelésénél mennyire voltak biztosak ítéleteikben az adatközlők! A harmadik kutatási kérdés megválaszolásánál az adatközlők megjegyzéseire is támaszkodni fogunk.

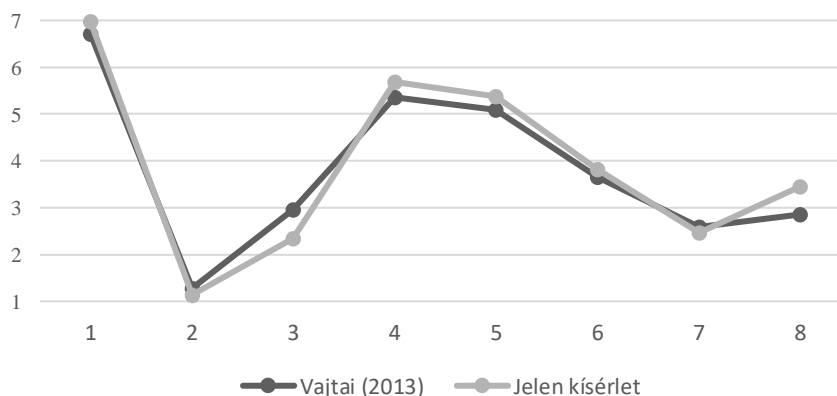
Tekintsük át először az 5. táblázatban az egyes történetek átlagpontszámait!

Németh T. Enikő & Ahmad Adha:
Valóban könnyebb utolérni a hazug embert, mint a sánta kutyát?
Argumentum 17 (2021), 488-510
 Debreceni Egyetemi Kiadó
 DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/25

Történet	Vajtai (2013) átlagpontoszámai	Jelen kísérlet átlagpontoszámai	Az átlagpontoszámok különbségei
1. Máté (+ + +)	6,71	6,97	0,26
2. János (---)	1,28	1,14	0,14
3. Patrik (+ - +)	2,96	2,35	0,61
4. Katalin (- + +)	5,35	5,68	0,33
5. Sándor (+ + -)	5,10	5,37	0,27
9. Petra (+ + -)		5,18	
11. Olívia (+ + -)		2,22	
6. Mária (- - +)	[3,66]	[3,82]	0,16
10. Krisztina (- - +)		1,16	
7. Betti nővér (+ - -)	2,59	2,47	0,12
8. Miklós (- + -)	2,85	[3,45]	0,60

5. táblázat. A két kísérlet átlagpontoszámainak összehasonlítása

A táblázatban szögletes zárójelbe tettük a 3,00 és az 5,00 átlagpontok közé eső értékeket, így jelezve, hogy az adatközlők nem voltak eléggé biztosak annak megítélésében, hogy a szóban forgó történet tartalmazott-e hazugságot vagy sem. A két kísérlet adatközlői hasonló magabiztossággal ítélték meg a történeteket. A 6. történetnél mindkét adatközlői csoport számára nehézséget jelentett annak eldöntése, hogy hazudott-e Mária. A 3. és a 8. történet esetében kissé nagyobb a különbség a két kísérletben az ítéletek között. A mi adatközlőink biztosabbak voltak abban, hogy Patrik nem hazudott a 3. történetben, mint Vajtai (2013) adatközlői. A 8. történetnél viszont az adatközlőink átlagpontoszáma a bizonytalan zónába esik. A 2. ábrán grafikusán is megjelenítjük a két kísérlet átlagpontoszámainak a még jobb áttekinthetőség kedvéért. A grafikon vízszintes tengelyén a történeteket helyeztük el, a függőleges tengelyen pedig a hazugságértékeket.

2. ábra. Vajtai (2013) és a jelen kísérlet hazugságértékeinek grafikus megjelenítése

Történetenként haladva az alábbiakat állapítottuk meg az adatközlőink ítéletükre vonatkozó magabiztosságát tekintve. Az 1. és a 2. történetnél voltak a legmagabiztosabbak, az első történetnél a válaszolók 97,3%-a teljesen biztos volt az ítéletében, és csupán 2,7% (mindössze 3 fő)

nyilatkozta azt, hogy meglehetősen biztos abban, hogy Máté hazudott. A 2. történetnél az adatközlők 85,5%-a volt teljesen biztos abban, hogy János nem hazudott és 14,5% (14 fő) volt meglehetősen biztos az ítéletében. Összességében tehát a két teszt történet esetében az adatközlők biztosak voltak az ítéleteikben.

A 3. történetet szintén nagy magabiztossággal értékelték az adatközlőink, a válaszolók 92,7%-a volt teljesen biztos vagy meglehetősen biztos az ítéletében akkor is, ha úgy ítélték meg, hogy Patrik hazudott, illetve akkor is, ha azt gondolták, Patrik nem hazudott. Vajtai (2013) kísérletében ennél a történetnél az adatközlők 65%-a volt hasonlóan magabiztos, tehát a mi adatközlőink magabiztossága erőteljesebb volt. A válaszolóink több mint egy harmada szerint Patrik nem hazudott, mivel – a megjegyzések szerint – azt mondta, amiről úgy vélte, hogy igaz. Ez az értékelés azt mutatja, hogy az objektív hamisságban való hit elemének hiányát felismerték az adatközlők, a megjegyzések alapján pedig az látszik, hogy a szándék elem jelenlétét is detektálták. Ugyanakkor, azon adatközlők közül, akik úgy ítélték meg, hogy Patrik hazudott, voltak, akik megjegyezték, hogy Patrik az anyja kérdésére irreleváns és kitérő választ adott. A *hova megy?* kérdésre *A cukorkabolt felé megyek* válasz a mozgás irányát és nem végpontját jelzi, ezért érezhették a szóban forgó adatközlők a választ irrelevánsnak és kitérőnek. Patrik a kitérő válasszal visszatartotta azt az információt, hogy valójában hova megy. Ezt az információvisszatartást az adatközlők úgy érzékelték, hogy Patrik nem mondta el a teljes igazságot, csak féligazságot közölt, elhallgatta a mozgás végpontját, tehát hazudott. A szakirodalomban szintén eltérő vélemények vannak az információelhallgatás megítélésére. Mahon (2018b) és Dynel (2011: 153–154) nem tartja az elhallgatást hazugságnak. Úgy érvelnek, hogy mivel az elhallgatás nem foglal magában nyelvhasználatot, azaz a beszélő nem tesz egy verbális állítást, amely igaz vagy hamis lehetne, nem lehet hazugságról beszélni. Vincent és Castelfranchi (1981: 762), Ekman (2009: 28) és Vrij (2008: 16) viszont hazugságnak tartja az elhallgatást, mivel a beszélő csak féligazságot közöl.

A 4. történetnél az adatközlőink 77,3%-a válaszolta azt, hogy Katalin hazudott, mert tévedésben volt az állapotát illetően. Az egyik adatközlőnk az (1) alatti megjegyzést fűzte az ítéletéhez.

(1) Itt nem azt mondja a beszélő, amit ő igaznak hisz.

Hasonló megjegyzések több adatközlőtől is érkeztek, ami ellentmond Vajtai (2013: 25) állításának, miszerint ennél a történetnél a legtöbb megjegyzés Katalin szándékára vonatkozóan érkezett. Kísérletünkben a Katalin szándékára vonatkozó megjegyzések olyan adatközlőktől érkeztek, akik szerint Katalin nem hazudott, vö. pl. (2).

(2) Eredetileg hazugságnak szánta, ám később kiderült, hogy – a saját megdöbbenésére is –, igazat mondott.

Az 5. történetnél Vajtai (2013: 25) közlése szerint adatközlői erősen megoszlottak abban a hitükben, hogy Sándor hazudott-e vagy sem. A mi kísérletünkben az adatközlők 71,8%-a gondolta azt, hogy Sándor hazudott és közülük 72,7% teljesen biztos volt az ítéletében. Megjegyzéseikben azt közölték az így értékelő adatközlőink, hogy Sándor hazugsága elfogadható, nem ártalmas, ha Sándor igazat mondott volna, akkor a feleség kellemetlenül érezte volna magát. Többek között a *tapintat, kegyes hazugság, udvariasság, füllentés, jóindulat* kifejezéseket használták a kommentelők magyarázataikban.

A 6. történetben csak a szándék hazugságelem van jelen. Kísérletünkben ez a történet 3,82 átlagpontoszámot kapott, amellyel a hazugságérték-skála közepén foglal helyet. Vajtai (2013) kísérlete hasonló eredményt hozott, 3,66-os értéket. Ezek az átlagpontoszámok azt jelzik, hogy az adatközlők megosztottak voltak a tekintetben, hogy Mária hazudott-e vagy sem. A mi kutatásunkban az adatközlők 51%-a gondolta úgy, hogy Mária hazudott. A történetben Mária válasza az igazságot tartalmazta, de nem volt releváns válasz a kérdésre. Az adatközlők azon része, akik szerint Mária nem hazudott, ezzel indokolták választásukat. Ugyanakkor a megjegyzésekből az is látszik, hogy az elhallgatás és az irrelevancia volt az oka annak is, hogy az adatközlők 51%-a viszont úgy értékelte, hogy Mária hazudott.¹² Tekintsünk egy-egy megjegyzést a Mária választ hazugságként (vö. (3)), illetve nem hazugságként (vö. (4)) értékelők magyarázataiból!

- (3) Mária nem válaszolt a kérdésre, vagyis elhallgatta az igazságot. Az igazság elhallgatása ugyanúgy hazugság, mint valótlan állítani. Vagyis: a valós irreleváns ugyanannyira hazugság, mint a valótlan releváns.
- (4) Nem hazudott, hanem csúsztatott, elhallgatta az igazságot, valójában nem válaszolt a kérdésre.

Mária József kérdésére (*Láttad Vilmost a héten?*) adott irreleváns válaszából (*Vilmos mononukleózissal gyengélkedik két hete*) József arra következtet, hogy Mária nem látta Vilmost a héten. A történet folytatása azonban arról tanúskodik, hogy ez a következtetés hamis, Mária egy hamis implikaturát sugallt. Ennek a hamis implikaturának a hazugságként való kategorizálása osztotta meg az adatközlőket a 6. történetnél. Meibauer (2018) a hamis implikatura közvetítését a „hazudás igazmondás közben” (lying while saying the truth) terminussal illeti. Meibauer szerint a beszélő akkor hazudik egy implikatura révén, amikor a társalgásban az explicit állítása alapján azt sugallja, hogy q, miközben ő maga nem hiszi, hogy q. Az ilyen hamis jelentéstartalomra a *hamis implikatura* terminus mellett a szakirodalom használja még a *hamisan implikálás* (falsely implicating) (Adler 1997), a *félrevezetés* (misleading) (Saul 2012) és a *mellébeszélés* (paltering) (Schauer és Zeckhauser 2009) megnevezéseket.

A 7. történet kapta a második legmagasabb „nem hazugság”-értékelést. Az adatközlők 76,4%-a ítélte úgy, hogy Betti nővér nem hazudott. Több válaszoló megjegyzésben közölte, hogy Betti nővér tévedett és nem szándékosan mondott nem igazat, azaz az adatközlők észlelték a szándék elem hiányát. A szándék hiányának detektálása vezethette Vajtait (2013) ahhoz a véleményhez, hogy a magyar nyelvhasználók hazugságfelfogásában a szándéknak nagyon fontos szerepe van.

A 8. történetben az egyetlen jelen lévő hazugságelem a hit. Ennek ellenére voltak olyan adatközlőink, akik megjegyezték, hogy Miklósnak szándékában állt hazudni a történetben, azaz ezen adatközlők szerint az objektív hamisságon kívül a másik két prototipikus elem (hit, szándék) jelen van a történetben. Az (5)-ben egy erre az interpretációra utaló megjegyzést közlünk Miklós megnyilatkozását illetően.

¹² A 3. történethez hasonlóan, a 6. történetben is az információ visszatartása osztotta meg az adatközlőket, még-hozzá nagyobb arányban, mint a 3. történetnél.

- (5) Azzal a szándékkal mondta, hogy félrevezesse a főnökét. Aztán később alakultak úgy az események, hogy a mondata mégis „igazzá vált”. A hazugságot én nem pusztán úgy értem, hogy „nem igaz állítás”, hanem benne van a beszélő szándéka is arra, hogy félrevezesse a hallgatót arról, ahogyan ő látja/tudja a dolgokat.

Vajtai (2013) kihagyta a 8. történetből az eredeti Coleman és Kay-féle (1981) vizsgálatban szereplő *ironically* ('ironikusan') kifejezést, ami Vajtai (2013: 26) szerint hozzásegítette az adatközlőket ahhoz, hogy a történetet úgy dolgozzák fel, mint amely csak egyetlen prototipikus hazugságelemet, a hitet tartalmazza. Mi hüek maradtunk az eredeti megfogalmazáshoz és az *ironically*, kifejezést a *sors iróniája* kifejezéssel fordítottuk. Úgy gondoltuk, hogy bár az irónia használata a beszélő részéről mindig szándékos, sem az eredeti angol, sem az általunk adott magyar fordításban nincsen explicit utalás a beszélő szándékára az irónia használatára vonatkozóan. Adatközlőink többsége, 57,3%-a vélte úgy, hogy Miklós nem hazudott, az (5)-höz hasonló megjegyzések olyan adatközlőktől származtak, akik szerint Miklós hazudott.

A 9–11. történetek segítségével azt szerettük volna felfedni, hogy a magyar nyelvhasználók számára a hazugságelemek közül melyik a legerősebb a prototipikus hazugság esetében. Az 5. történetnél az adatközlők által adott magas átlagpontszám miatt Vajtai (2013: 29) úgy gondolta, hogy az adatközlők a történetet úgy perceptualizálhatták, mint amelyben mindhárom hazugságelem jelen van (+ + +) és nem úgy, mint amelyben a szándék elem hiányzik (+ + –). Ezen perceptualizáció oka az 5. történetben a két főszereplő közötti szociális távolság, a főnök és a beosztott közötti viszony lehet Vajtai szerint. Előfordulhat ugyanis, hogy a beosztott azért hazudott kegyesen, hogy valamiféle előnyt szerezzen magának. Ezen probléma áthidalására Vajtai egy olyan történetet javasol, amelyben a két szereplő idegen (egy férfi és egy nő), közöttük nincsen jelentős szociális távolság, a viszonyuk nem formális. A nő ruhát próbál egy üzletben, a férfi pedig dicséri, hogy jól áll a ruha, annak ellenére, hogy nem így gondolja. Vajtai megjegyzi, hogy ebben a történetben is felbukkanhat a szándék, ha a férfi várna valamit a bókért cserébe. Jelen kísérletben Vajtai javaslatából indultunk ki, de a férfi szereplőt nőire cseréltük elkerülendő a férfi–női kapcsolatokról való tapasztalatok befolyásoló szerepét. Vajtai (2013: 29) szerint az olyan kegyes hazugságot tartalmazó történetek, amelyekben bizonyosan nincsen jelen a szándék elem, alacsonyabb átlagpontszámot kaphatnának. A mi adatközlőink válaszai alapján a 9. történet (+ + –) átlagpontszáma 5,18, amely meglehetősen magas és csak 0,19 ponttal marad el az 5. történet értékétől (5,37). A 9. történethez fűzött megjegyzések hasonlóak voltak az 5. történethez fűzöttekhez, a magas pontszámok pedig azt jelzik, hogy a kegyes hazugságok (white lie) a magyar nyelvhasználók számára hazugságnak számítanak annak ellenére, hogy udvariassági okokból elfogadhatónak tartják azokat, Vajtai jóslása nem teljesült a mi kísérletünkben.

A 10. történetünket is Vajtai (2013: 29) érvelése ihlette. Vajtai a 6. történetnél felmerült, fentebb már említett módszertani probléma megoldására javasolt egy alternatív történetet, amelyen mi egy kicsit rövidítettünk, de a rövidítés nem befolyásolta a szándék elem meglétét a történetben (– – +).¹³ Krisztinának szándékában állt a családja megtévesztése, nem szerette volna, hogy családja tudomást szerezzen a barátjáról. Ezen interpretációról tanúskodik a Krisztina válaszára vonatkozó (6)-beli megjegyzés.

¹³ Itt jegyezzük meg, hogy Vajtai (2013) a 9. és a 10. történetünk előzményeül szolgáló javaslatait nem tesztelte az adatközlőivel, sőt angol nyelvű dolgozatában ezek magyar megfelelőit sem közölte. Dolgozata módszertani problémákról szóló részében angolul ír ezekről.

- (6) A feltett kérdésre válaszolt. A bátyja a jelek szerint nem volt kíváncsi arra, hogy kivel látható a képen, mivel nem arra kérdezett rá.

A 10. történethez fűzött megjegyzésekből egyöntetűen az látszik, hogy a relevancia szerepet játszik a magyar adatközlők értékeléseiben.¹⁴ Krisztinának a bátyja kérdésére adott releváns válasza okozhatta azt, hogy a 10. történet kapta a második legalacsonyabb átlagpontoszámot (1,16) a 2. teszt-történet után (1,14), amelyben egyetlen hazugságelem sem volt jelen. A 10. történetben a szándék elem jelen volt, ennek ellenére a történet az említett alacsony pontszámot kapta, azaz az adatközlők úgy ítélték meg, hogy Krisztina nem hazudott. Ez az értékelés amellettszól, hogy a szándék elem nem lehet a legerősebb hazugságelem a magyar nyelvhasználók számára.

Végül a 11., kiegészítő történetünk (+ + –) az objektív hamisság és a benne való hit elemét tartalmazta. A félrevezetés szándéka egyértelműen hiányzott ebből a történetből, hiszen a megfogalmazásunkban szereplő *de a pontos helyszínre nem igazán emlékezett* és *Anélkül, hogy a turistát félre akarta volna vezetni* kifejezések explicit módon jelzik, hogy Olíviának nem állt szándékában megtéveszteni a turistát. Az adatközlők megjegyzései egyértelműen ennek az interpretációnak az elfogadására utalnak, vö. (7)–(8).

- (7) Nem vezette rossz szándék a hamis információ átadásakor, csak rosszul emlékezett.

- (8) Nem direkt mondott rosszat, ő szerinte ez az igaz állítás.

Ez az interpretáció vezethetett oda, hogy a történet a 2,22 átlagpontoszámot kapta, azaz a válaszolók nem tartották (kegyes) hazugságnak a 11. történetet, szemben az 5. (+ + –) és a 9. (+ + –) történettel, amelyekben Sándor és Petra válaszát annak ítélték. A tévedés és a kegyes hazugság egyértelmű megkülönböztetését mutatja a három történet értékelésének összevetése. Megjegyezzük, hogy a 11. történethez érkezett kommentárok a 7. történethez érkezettekhez hasonlóak, amelyben Betti nővér tévedett, összekeverte fejben a kórlapokat. A két történet átlagpontoszáma is nagyon hasonló: 2,22, illetve 2,47.

Összegezve: bár a hazugság megítélésének magabiztossága a fentiekben leírtaknak megfelelően kissé változott történetenként, összességében a magyar nyelvhasználók eléggé biztosak voltak az értékeléseikben, amelyet az is mutat, hogy a 11 történet közül csupán kettőnek (6. és 8. történet) az értékelése esett a bizonytalan zónába, a 3,00 és az 5,00 átlagpontok közé. A történetekhez fűzött megjegyzésekből az is látszik, hogy az adatközlők számára a relevancia/irrelevancia fontos tényezőnek számít a hazugság megítélésében.

5 Összegzés

Jelen tanulmányunk célja Coleman és Kay (1981) kísérletének megismétlése volt annak érdekében, hogy a 3.1-ben megfogalmazott kutatási kérdéseinket megválaszolhassuk. Ezek a következők voltak:

- (i) A magyar nyelvhasználók hazugságfelfogása a Coleman és Kay (1981) által feltételezett hazugságelemek mely sorrendjét mutatja a fontosság szempontjából?

¹⁴ Emlékezzünk vissza a 3. és a 6. történetekre, ahol a válaszok (ir)relevanciája szintén befolyásolta az adatközlőket az értékelésben.

- (ii) A magyar nyelvhasználatban a hazugság legfontosabb eleme valóban a megtévesztési szándék, ahogy azt Vajtai (2013) és Falyuna (2016) feltételezte?
- (iii) Mennyire biztosak a magyar nyelvhasználók a hazugság megítélésében és van-e olyan tényező, amely befolyásolja az ítéleteiket?

Az első két kutatási kérdésre az eredményeink alapján összevontan a következő válasz adható. A Coleman és Kay (1981) által feltételezett három prototipikus hazugságelem sorrendje a magyar nyelvhasználatban: **a hamisságban való hit>megtévesztési szándék>objektív hamisság**. Ez a sorrend megegyezik az angol beszélők ítéletei alapján Coleman és Kay (1981) által felállított sorrenddel. Ugyanezt a sorrendet mutatták az arab (Cole 1996) és az equadori spanyol (Hardin 2010) beszélőkkel megismételt kísérletek. A sorrendből kitűnik, hogy az adatközlőink számára a hamisságban való hit erősebbnek bizonyult, mint a megtévesztési szándék és az előbbi a legerősebb elem a hazugságfogalomban, azaz Vajtai(2013) és Falyuna (2016) állítását, miszerint a magyar nyelvhasználók számára a hazugság legfontosabb eleme a megtévesztési szándék, az eredményeink cáfolják.

A harmadik kutatási kérdésünkre vizsgálatunk azt a választ hozta, hogy a magyar nyelvhasználók többnyire magabiztosan ítélték meg a hazugságot, köztük a kegyes hazugságot is, amelyet a társas kapcsolatok szempontjából elfogadhatónak tartanak. Bizonytalanság a hazugságként való kategorizációban azokban az esetekben mutatkozott csupán, amikor információvisszatar-tásról, féligazság közléséről vagy kitérő válaszról volt szó. A relevancia/irrelevancia fontos tényezőnek bizonyult ezekben a történetekben.

Tanulmányunkat azzal a végső következtetéssel zárhatjuk, hogy eredményeink összhangban vannak a címben rejlő közmondás szellemiségével: a magyar nyelvhasználók a hazug embert valóban könnyebben utoléri, mint a sánta kutyát.

Irodalom

- Adha, A. (2020): Indonesians do not believe in lying: New results of replicating Coleman and Kay's Study. *Pro-Fil* 21.1, 11–23. <https://doi.org/10.5817/pf20-1-2067>
- Adler, J. (1997): Lying, deceiving, or falsely implicating. *The Journal of Philosophy* 94, 435–452. <https://doi.org/10.2307/2564617>
- Carson, T. L. (2010): *Lying and Deception: Theory and Practice*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199577415.001.0001>
- Cole, S. A. N. (1996): Semantic prototype and the pragmatics of lie across cultures. *The LACUS Forum* 23, 475–483.
- Coleman, L. & Kay, P. (1981): Prototype semantics. The English word *lie*. *Language* 57, 26–44.
- DePaulo, B. M. et al. (1996): Lying in everyday life. *Journal of Personality and Social Psychology* 70.5, 979–995. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.70.5.979>
- Dynel, M. (2011): A web of deceit: a Neo-Gricean view on types of verbal deception. *International Review of Pragmatics* 3.2, 137–165. <https://doi.org/10.1163/187731011X597497>
- Dynel, M. (2018): *Irony, Deception and Humour*. Berlin, Boston: De Gruyter Mouton. <https://doi.org/10.1515/9781501507922-fm>

- Ekman, P. (2009): *Telling Lies: Clues to Deceit in the Marketplace, Politics, and Marriage*. New York: W. W. Norton. <https://doi.org/10.1080/00029157.2011.10404358>
- ÉKsz.² (2003): *Magyar értelmező kéziszótár*. Főszerk.: Pusztai Ferenc. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2., átdolg. kiadás.
- ÉrtSz. (1959–1960): *A Magyar Nyelv Értelmező Szótára I–VII*. Főszerk.: Bárczi Géza & Országh László. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Fallis, D. (2012): Lying as a violation of Grice's first maxim of quality, *Dialectica* 66.4, 563–581. <https://doi.org/10.1111/1746-8361.12007>
- Falyuna, N. (2016): Az arcvédő hazugság. A szívességgérés elutasításában megjelenő hazugság vizsgálata. *Jelentés és Nyelvhasználat* 3, 21–48. <https://doi.org/10.14232/JENY.2016.1.2>
- Grice, H. P. (1975): Logic and conversation. In: Cole, P. & Morgan, J. R. (eds.): *Syntax and Semantics Vol. 3. Speech Acts*. New York: Academic Press, 41–58.
- Hardin, K. J. (2010): The Spanish notion of lie: Revisiting Coleman and Kay. *Journal of Pragmatics* 42, 3199–3213. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2010.07.006>
- Lackey, J. (2013): Lies and deception: An unhappy divorce. *Analysis* 73(2), 236–248. <https://doi.org/10.1093/analys/ant006>
- Mahon, J. E. (2008): Two definitions of lying. *International Journal of Applied Philosophy* 22.2, 211–230. <https://doi.org/10.5840/ijap200822216>
- Mahon, J. E. (2015): The definition of lying and deception. In: Zalta, E. N. (ed.): *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <https://plato.stanford.edu/entries/lying-definition/> (Accessed 3 August 2021).
- Mahon, J. E. (2018a): Contemporary approaches to the philosophy of lying. In: Meibauer, J. (ed.): *The Oxford Handbook of Lying*. Oxford: Oxford University Press, 32–55. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780198736578.013.3>
- Mahon, J. E. (2018b): Classic philosophical approaches to lying and deception. In: Meibauer, J. (ed.): *The Oxford Handbook of Lying*. Oxford: Oxford University Press, 13–31. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780198736578.013.2>
- Meibauer, J. (2011): On lying. Intentionality, implicature, and imprecision. *Intercultural Pragmatics* 8.2, 277–292. <https://doi.org/10.1515/iprg.2011.013>
- Meibauer, J. (2018): Lying, implicating, and presupposing. In: Meibauer, J. (ed.): *The Oxford Handbook of Lying*. Oxford: Oxford University Press, 193–202. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780198736578.013.14>
- Saul, J. M. (2012): *Lying, Misleading, and What is Said. An Exploration in Philosophy of Language and in Ethics*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199603688.001.0001>
- Schauer, F. & Zeckhauser, R. (2009): Paletring. In: Harrington, B. (ed.): *Deception: From Ancient Empires to Internet Dating*. Stanford: Stanford University Press, 38–54.
- Sorensen, R. (2007): Bald-faced lies! Lying without the intent to deceive. *Pacific Philosophical Quarterly* 88.2, 251–264. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-0114.2007.00290.x> (Accessed 3 August 2021). <https://doi.org/10.1111/j.1468-0114.2007.00290.x>
- Stokke, A. (2013): Lying and asserting. *The Journal of Philosophy* 110.1, 33–60. <https://doi.org/10.5840/jphil2013110144>
- Sweetser, E. (1987): The definition of lie: An examination of the folk models underlying a semantic prototype. In: Holland, D. & Quinn, N. (eds.): *Cultural Models in Language and Taught*. Cambridge: Cambridge University Press, 44–66.

Németh T. Enikő & Ahmad Adha:
Valóban könnyebb utolérni a hazug embert, mint a sánta kutyát?
Argumentum 17 (2021), 488-510
Debreceni Egyetemi Kiadó
DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2021/25

- Turri, A. & Turri, J. (2015): The truth about lying. *Cognition* 138, 161–168. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0010027715000165?via%3Dihub> (Accessed 3 August 2021). <https://doi.org/10.1016/j.cognition.2015.01.007>
- Vajtai, A. (2013): *The Hungarian Notion of Lying: A Study Based on the Prototype Approach of Coleman and Kay*. Master thesis. Szeged: University of Szeged.
- Vincent, J. M. & Castelfrenchi, C. (1981): On the art of deception: How to lie while saying the truth. In: Parret, H., Sbisà, M. & Verschueren, J. (eds.): *Possibilities and Limitations of Pragmatics. Proceedings of the Conference on Pragmatics, Urbino, July 8-14, Amsterdam: John Benjamins, 749–777*. <https://doi.org/10.1075/slcs.7.39vin>
- Vrij, A. (2008): *Detecting Lies and Deceit. Pitfalls and Opportunities*, 2nd edition. Chichester: Willey.

Németh T. Enikő
Szegedi Tudományegyetem
Általános Nyelvészeti Tanszék
H-6722 Szeged, Egyetem u. 2.
nemethen@hung.u-szeged.hu

Ahmad Adha
Szegedi Tudományegyetem
Nyelvtudományi Doktori Iskola
Elméleti Nyelvészet Program
H-6722 Szeged, Egyetem u. 2.
ahmad.adha@hung.u-szeged.hu

Függelék

1. Coleman és Kay's (1981: 31–32) kísérletének története

1. Moe has eaten the cake Juliet was intending to serve to company. Juliet asks Moe, 'Did you eat the cake?' Moe says, 'No.' Did Moe lie?

2. Dick, John, and H.R. are playing golf. H.R. steps on Dick's ball. When Dick arrives and sees his ball mashed into the turf, he says, 'John, did you step on my ball?' John replies, 'No, H.R. did it.' Did John lie?

3. Pigfat believes he has to pass the candy store to get to the pool hall, but he is wrong about this because the candy store has moved. Pigfat's mother doesn't approve of pool. As he is going out the door intending to go to the pool hall, Pigfat's mother asks him where he is going. He says, 'I am going by the candy store.' Did Pigfat lie?

4. One morning Katerina has an arithmetic test she hasn't studied for, and so she doesn't want to go to school. She says to her mother, 'I'm sick.' Her mother takes her temperature, and it turns out to Katerina's surprise that she really is sick, later that day developing the measles. Did Katerina lie?

5. Schmallowitz is invited to dinner at his boss's house. After a dismal evening enjoyed by no one, Schmallowitz says to his hostess, 'Thanks, it was a terrific party.' Schmallowitz doesn't believe it was a terrific party, and he really isn't trying to convince anyone he had a good time, but is just concerned to say something nice to his boss's wife, regardless of the fact that he doesn't expect her to believe it. Did Schmallowitz lie?

6. John and Mary have recently started going together. Valentino is Mary's ex-boyfriend. One evening John asks Mary, 'Have you seen Valentino this week?' Mary answers, 'Valentino's been sick with mononucleosis for the past two weeks.' Valentino has in fact been sick with mononucleosis for the past two weeks, but it is also the case that Mary had a date with Valentino the night before. Did Mary lie?

7. Two patients are waiting to be wheeled into the operating room. The doctor points to one and says, 'Is Jones here the appendectomy or the tonsillectomy?' Nurse Braine has just read the charts. Although she is anxious to keep her job, she has nevertheless confused the charts in her mind and replies, 'The appendectomy,' when in fact poor Jones is the one scheduled for tonsillectomy. Did Nurse Braine lie?

8. Superfan has got tickets for the championship game and is very proud of them. He shows them to his boss, who says, 'Listen, Superfan, any day you don't come to work, you better have a better excuse than that.' Superfan says, 'I will.' On the day of the game, Superfan calls in and says, 'I can't come to work today, Boss, because I'm sick.' Ironically, Superfan doesn't get to go to the game because the slight stomachache he felt on arising turns out to be ptomaine poisoning. So Superfan was really sick when he said he was. Did Superfan lie?

2. Coleman és Kay (1981: 31–32) történeteinek magyar fordításai Vajtai (2013: 12–13) kísérletében

1.) Máté megette a tortát, amit Júlia a vendégek számára sütött. Júlia megkérdezi Mátét: *Te etted meg a tortát?* Máté azt feleli: *Nem.* Hazudott Máté?

2.) Dávid, János és Ádám épp golfoznak. Ádám rálép Dávid labdájára. Mikor Dávid odaér és észreveszi, hogy a labdája bele van nyomva a tőzegbe, azt kérdezi: *János, te léptél rá a labdámra?* János azt feleli: *Nem, Ádám volt.* Hazudott János?

3.) Patrik abban a hitben van, hogy el kell mennie a cukorka bolt elé ahhoz, hogy eljusson a billiárd szalonhoz, de téved, mert a cukorka bolt elköltözött. Patrik anyja nem szereti a billiárdot. Ahogy Patrik el akarja hagyni a házat, hogy billiárdozni menjen, Patrik anyja megállítja és megkérdezi, hogy hova megy. Patrik azt mondja: *A cukorka bolt felé megyek.* Hazudott Patrik?

4.) Egyik reggel Katalinnak aritmetika vizsgája van, amire nem tanult és úgy dönt, hogy nem akar iskolába menni. Azt mondja az anyjának: *Beteg vagyok.* Az anyja megméri a lázát és Katalin meglepetésére kiderül, hogy valóban beteg; aznap később kijön rajta a kanyaró. Hazudott Katalin?

5.) Sándor hivatalos egy vacsorára a főnökénél. A komor vacsora után – amit senki sem élvezett – Sándor azt mondja a háziasszonynak: *Köszönöm, remek parti volt.* Sándor persze egyáltalán nem gondolja komolyan, hogy óriási volt a parti és nem is erőlködik bárkit is meggyőzni arról, hogy jól érezte magát, de úgy érzi, valami kedveset kell mondania a főnöke feleségének, attól eltekintve, hogy egyáltalán nem várja el, hogy elhiggye. Hazudott Sándor?

6.) József és Mária nem rég kezdtek el járni. Vilmos Mária ex-barátja. Egyik este József megkérdezi Máriától: *Láttad Vilmost a héten?* Mária azt válaszolja: *Vilmos mononukleózissal (Pfeiffer-féle mirigyláz vagy csókbetegség) gyengélkedik két hete.*

Vilmos valóban ebben a betegségben szenved két hete, de az a helyzet, hogy Máriának előző este randevúja volt Vilmostal. Hazudott Mária?

7.) Két páciens arra vár, hogy betolják őket a műtőbe. A doktor rámutat az egyikre és azt kérdezi: *Géza vakbélműtétre vár vagy mandulaeltávolításra?* Betti nővér épp akkor olvassa a kórlapot. Bár nagyon igyekszik példás munkát végezni, a nővér véletlenül összekeveri a betegeket és azt feleli: *Vakbélműtétre.* Valójában szegény Géza mandulaeltávolításra vár. Hazudott Betti nővér?

8.) Miklósnek vannak jegyei a bajnokságra és nagyon büszke rájuk. Megmutatja a főnökének, aki azt mondja: *Nézd, Miklós, ha előfordul, hogy valamelyik nap kimaradsz a munkából, ajánlom, hogy jobb kifogásod legyen, mint ez a bajnokság.* Miklós azt mondja: *Rendben, főnök.* A meccs napján Miklós betelefonál a munkahelyére: *Ma nem tudok bemenni, főnök, mert nagyon beteg vagyok.* Miklós a meccsre sem tud elmenni, mert a reggel érzett enyhe hasfájásáról kiderül, hogy ételmérgezés. Hazudott Miklós?